

Konkurencyjność sektora MŚP – rola i znaczenie klastrów

Alicja Majewska¹

Wstęp

Silna konkurencja wymusza na przedsiębiorcach ciągle poszukiwania wciąż nowych rozwiązań technicznych oraz organizacyjnych, których wdrożenie usprawni dotychczasową działalność i pozwoli konkurować z wysokorozwiniętymi podmiotami gospodarczymi. We współczesnej rzeczywistości ekonomicznej konkurencyjność stała się jednym z najważniejszych wyznaczników służących ocenie funkcjonowania podmiotu na rynku. Przedsiębiorstwa chcąc utrzymać bądź poprawić swoją pozycję konkurencyjną, zmuszone są do podejmowania nowych wyzwań. Wprowadzanie innowacji jest kluczem do uzyskania takich efektów i jest traktowane jako główny instrument walki konkurencyjnej. Obecnie mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa należą do najbardziej zróżnicowanych elementów gospodarki zarówno pod kątem struktury, metod działania, jak również potencjału gospodarczego. Ponadto jest to bardzo intensywnie rozwijający się sektor. By sprostać nieustannie rosnącej konkurencji, małe i średnie przedsiębiorstwa szukają rozwiązań pozwalających na utrzymanie dobrej pozycji na rynku. Na początku lat 90. XX wieku została rozpowszechniona koncepcja klastrów, która była odpowiedzią na zagrożenia płynące ze strony wielkich korporacji i dużych przedsiębiorstw. Początkowo klastering był praktykowany w krajach wysokorozwiniętych, ale z czasem dotarł również do Polski. Czy okazał się dobrą metodą na poprawienie innowacyjności oraz konkurencyjności przedsiębiorstw sektora MŚP?

Publikacja zawiera treści dotyczące definicji oraz wyników badań naukowców z całego świata służące próbie odpowiedzi na to pryncypialne pytanie (począwszy od Stanów Zjednoczonych przez Europę Zachodnią po Gruzję).

Celem publikacji jest znalezienie odpowiedzi na pytanie: czy klastry wpływają na poprawę konkurencyjności sektora MŚP? Postawiono hipotezę badawczą, która zakłada pozytywny wpływ klasteringu na aktywność innowacyjną przedsiębiorstw, a przy tym na poprawienie ich pozycji konkurencyjnej.

¹ mgr Alicja Majewska, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług

Koncepcje konkurencyjności oraz innowacyjności w odniesieniu do sektora MŚP

Konkurencyjność jest terminem o charakterze względnym, ponieważ ocena poziomu konkurencyjnego danego podmiotu wymaga wyznaczenia punktu odniesienia oraz kryteriów, według których jest oceniana, co bywa dość trudne. Najprostsza definicja mówi, że konkurencyjność to umiejętność osiągania i utrzymywania poziomu przewagi konkurencyjnej na danym rynku. Powstaje zatem pytanie, od jakich czynników zależy pozycja konkurencyjna? Istnieje wiele opracowań naukowych, które poświęcone są tematyce konkurencyjności i badają ją w stosunku do różnych punktów odniesienia.

Profesor Michael E. Porter, amerykański ekonomista i kierownik Instytutu Strategii i Konkurencji na Harvard Business School, określa ją jako rezultat produktywności [Porter 2001: 246]. W Polsce tematem konkurencji zajęli się między innymi Gorynia, który określił ją jako umiejętność konkurowania [Gorynia, red. 2002: 48] oraz Cyrson, definiując pojęcie jako proces, w którym uczestnicy rynku podejmują próby przedstawienia najkorzystniejszych ofert względem pozostałych podmiotów, dążąc przy tym do realizacji własnych celów oraz strategii [Cyrson 2000: 35]. Według OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) konkurencyjność to zdolność do generowania relatywnie wysokich przychodów z produkcji i wysokiego poziomu zatrudnienia [OECD, 1996].

Pojęcie konkurencyjności jest ściśle powiązane ze zdolnością oraz pozycją konkurencyjną. Zdolność konkurencyjna oznacza umiejętności przedsiębiorstw, dowodzących skuteczności prowadzonej walki konkurencyjnej, szybkiej reakcji na zmiany rynkowe, zdolności wykorzystywania zasobów własnych, podejmowania właściwych decyzji opartych na strategii firmy oraz innych zachowań wpływających na konkurencyjność w długim okresie [Stankiewicz 2002: 37]. Pozycja konkurencyjna dotyczy usytuowania danego podmiotu na rynku, jak również jego produktów lub usług. Często jest ona miarą konkurencyjności.

Realia zmuszają zarówno teoretyków, jak i praktyków do poszerzania wiedzy dotyczącej zarządzania z zakresu prowadzenia poszukiwań skutecznych metod i sposobów konkurowania w celu dotrzymania kroku postępowi rynkowemu oraz potrzebom klientów.

Z doświadczeń światowych wynika, że istnienie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w gospodarce jest konieczne, w dużej mierze przyczynia się do jej prawidłowego rozwoju [Hozer, Markowicz 2002: 10]. Niewątpliwie wpływa na to fakt, że szacuje się, iż sektor MŚP stanowi około 99,8% wszystkich firm działających w obrębie Unii Europejskiej. Autorzy analizujący sytuację małych i średnich przedsiębiorstw na terenie UE wskazują na ich bardzo ważną rolę w rozwoju ekonomicznym państw członkowskich wspólnoty. Nawiązują do wzrostu gospodarczego kraju poprzez aktywizację procesów innowacyjnych oraz tworzenie nowych miejsc pracy, między innymi dla wyspecjalizowanej kadry [Majewski, Kucharski 2005: 31].

Funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstw na rynku Unii Europejskiej stawia przed podmiotami wysokie wymagania w sferze prowadzenia polityki innowacyjnej przedsiębiorstwa. Chcąc utrzymać się na rynku międzynarodowym, firmy zmuszone są do podjęcia działań proinnowacyjnych oraz inwestycji z zakresu B+R. Cho-

cięż intensywniejszą działalność badawczo-rozwojową prowadzą duże firmy, to część przedsiębiorstw sektora MŚP angażuje się w nieformalną działalność B+R. Wśród nich znajdują się takie, które swoimi badaniami wnoszą spory wkład w rozwój oraz upowszechnienie techniki. Wciąż zmieniające się potrzeby rynku oraz szybki postęp techniczny i technologiczny stawiają wysokie wymagania wobec przedsiębiorstw i jednocześnie umożliwiają osiągnięcie znaczącej pozycji konkurencyjnej na rynku, głównie poprzez zwiększenie aktywności innowacyjnej.

Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku prowadzono wiele badań dotyczących zależności pomiędzy aktywnością innowacyjną dużych firm, a małymi i średnimi przedsiębiorstwami. Wyniki W. Baldwina i J. Scotta wykazywały na większą innowacyjność dużych firm charakteryzujących się wyższą zdolnością produkcyjną, lepszymi kanałami rynkowymi oraz wykorzystaniem ekonomii skali [Baldwin, Scott 1987]. W późniejszym okresie Gonzales również potwierdził tę tezę, wskazując, że duże firmy są dynamiczniejsze [Gonzales i in. 1997]. Natomiast Acs i Audretsch w prowadzonych analizach dowodzą podobny poziom innowacyjności małych firm w stosunku do dużych, przy czym porównując stosunek liczby zatrudnionych do liczby innowacji, stwierdzili, że sektor MŚP charakteryzuje się większą innowacyjnością [Acs, Audretsch 1990]. Podobne wnioski wysunęli naukowcy z Gruzji, zaznaczając przy tym, że wielkość przedsiębiorstwa nie wpływa na jakość innowacji [Wiratmo, Wibawa 1996]. W literaturze liczne są również stwierdzenia, iż nie można jednoznacznie określić, która grupa przedsiębiorstw jest bardziej innowacyjna. Obie mają swoje mocne strony. Duże przedsiębiorstwa posiadają większe zasoby finansowe oraz techniczne, co wiąże się z lepszą umiejętnością akomodowania wyższego poziomu ryzyka, natomiast mniejsze firmy są bardziej elastyczne i zdolne do adaptacji.

Pozycja przedsiębiorstwa na rynku oraz jej wpływ na skłonności prowadzenia działań proinnowacyjnych są niewątpliwie czynnikiem innowacyjności. Autorzy zajmujący się tematem uwarunkowań innowacyjności dzielą je na wewnętrzne i zewnętrzne. Przykładowo do czynników wewnętrznych można zaliczyć [Francik, Poczowski 1991: 27]:

- możliwości finansowe,
- wielkość przedsiębiorstwa,
- wycucie rynku,
- ciągłość kierownictwa przedsiębiorstwa,
- motywacja oraz gotowość do podjęcia ryzyka,
- poziom prognozy wejścia na rynek.

Do czynników zewnętrznych natomiast autorzy zaliczają:

- konkurencję na rynku,
- tendencję wzrostu na rynku,
- tempo postępu technicznego,
- koniunkturę gospodarczą,
- wpływ państwa na rynek,
- współpracę branżową powiązaną z wyborem dotyczącym wprowadzania innowacji.

Jednym z rozwiązań praktykowanych przez kraje wysoko rozwinięte służącym poprawie konkurencyjności przedsiębiorstw szczególnie z sektora MŚP jest tworzenie sieci współpracy. Na początku lat 90. XX wieku postępująca globalizacja budziła

niepokój wśród ekonomistów, którzy obawiali się monopolizacji rynku przez ogromne korporacje. Wówczas powstało założenie wielopłaszczyznowego rozwoju opierające się na rozwoju rynków lokalnych oraz regionalnych.

Klastry swoimi początkami sięgają okresu sprzed 1900 roku, jednak swoją popularność zyskały dopiero kiedy M.E. Porter opisał je jako: „geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji w poszczególnych dziedzinach konkurujących między sobą, ale także współpracujących” [Porter 2001: 16]. Stała się to najczęściej cytowana oraz używana definicja klastrów, choć aktualnie w literaturze przedmiotu jest ich bardzo dużo. Słowo klastery (ang. cluster) jest zastępowane pojęciem grono lub klastery lokalny, regionalny. OECD klastrem definiuje: „lokalne skupiska powiązanych horyzontalnie lub wertykalnie firm, działających w pokrewnych sektorach, wraz z innymi instytucjami wobec nich komplementarnymi” [OECD, <http://www.oecd.org/czech/35136926.pdf>]. Z czasem w przynależności do gron zaczęto widzieć wiele korzyści. Według Ketels były to [Ketels 2005: 6]:

- większa skuteczność działań spowodowana skupieniem geograficznym dostawców i odbiorców, oszczędnościami związanymi z transportem, transferem wiedzy i pracowników, czerpaniem wielu korzyści ze wspólnego zaplecza technicznego;
- możliwość poprawienia innowacyjności podmiotów poprzez współpracę z jednostkami naukowymi oraz badawczymi, lepszy oraz szybszy transfer wiedzy, większa presja na innowacyjność, mniejsze koszty z zakresu B+R, uzyskanie dodatkowych funduszy z instytucji wspierających inicjatywy klastrowe;
- zmniejszenie barier wejścia na dany rynek.

Naukowcy potwierdzają hipotezę pozytywnego efektu klasteringu, który wpływa na podniesienie poziomu konkurencyjności i innowacyjności regionów w krajach wysoko rozwiniętych, aczkolwiek poddają wątpliwości tę zależność dla pozostałych regionów, takich jak Polska [Świadek 2013: 463–474].

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP) w ramach perspektywy finansowania na lata 2014–2020 opracowuje program operacyjny, w ramach którego beneficjenci z grupy przedsiębiorstw mikro-, małych i średnich będą mogli starać się o dofinansowania. Program ma na celu wspieranie innowacyjności, zwiększenie nakładów na działalność badawczo-rozwojową, ale również wsparcie powiązań pomiędzy sferą nauki a biznesem, co powinno przełożyć się na zwiększenie stopnia komercjalizacji wyników prac z zakresu B+R oraz ich praktycznego wykorzystania w gospodarce. Ponadto Program Operacyjny Inteligentny Rozwój zakłada wsparcie internacjonalizacji firm działających w Krajowych Klastrach Kluczowych (KKK) przez podniesienie poziomu ich innowacyjności oraz konkurencyjności i rozpoznawalności marki na rynkach zagranicznych.

Konkurencyjność przedsiębiorstw sektora MŚP w badaniach

Aktualne badania przeprowadzone w Polsce dowodzą, że przedsiębiorcy z sektora MŚP w celu sprostania nieustannie rosnącej konkurencji podejmują działania z zakresu ulepszania produktów, poszerzania oferty, wprowadzania nowych technologii oraz

zmian organizacyjnych. Zatem budują pozycję konkurencyjną w oparciu o działania proinnowacyjne [Gostowska-Dźwig, Kowalczyk 2015: 181–189]. Ponadto mikro-, małe oraz średnie przedsiębiorstwa stanowią 99,8% firm w Unii Europejskiej i podobna sytuacja ma miejsce w Polsce, gdzie wynik procentowy jest niemalże identyczny. Spośród 1,7 mln wszystkich działalności gospodarczych 99,8% to mikro-, małe i średnie firmy [Łapiński 2014: 18]. Co potwierdza tezę, że sektor MŚP odgrywa dużą rolę w gospodarce.

W brazylijskiej publikacji naukowej dotyczącej wpływu klastrów na poprawę konkurencyjności poprzez zastosowanie innowacji autorzy stawiają wnioski końcowe, twierdząc przy tym, że klastering jest kluczowym elementem wspierającym tradycyjne gałęzie przemysłu i pozwala firmom uzyskiwać wysoki poziom pozycji konkurencyjnej. Wskazują na trzy najistotniejsze wnioski uzyskane w przeprowadzonym badaniu. Pierwszy nawiązuje do pogłębienia zasobów wiedzy w gronie, kolejny dotyczy współpracy z dostawcami i odbiorcami w klastrze i ostatni współpracy innowacyjnej z zakresu wprowadzania nowych lub ulepszonych produktów oraz prowadzenia wspólnych badań wewnątrz sieci. Autorzy zwracają również uwagę na to, że przy tego typu działaniach bardzo ważną rolę odgrywa również otoczenie biznesu i wsparcie finansowe dla działań proinnowacyjnych, jakie grono może od nich uzyskać [Mytalka, Farinelli 2000: 27].

W roku 2015 została przeprowadzona 35. edycja *The Global Competitiveness Report*, która miała na celu ocenę poziomu konkurencyjności 144 gospodarek na świecie. Raport zawiera aspekty konkurencyjności, które są ujęte w 12 filarach. Wyniki badania potwierdziły tezę dotyczącą pozytywnego wpływu innowacji na wzrost gospodarczy. Ponadto do trwałego przywrócenia wzrostu gospodarczego oraz poziomu życia na całym świecie konieczne są czynniki, takie jak zorganizowana współpraca wśród biznesu, rządu oraz społeczeństwa obywatelskiego we wspólnie realizowanych celach strategicznych. W raporcie została dokonana kompleksowa ocena poziomu konkurencyjności 144 gospodarek krajowych. Na pierwszym miejscu sytuuje się Szwecja, następnie Singapur, USA, Finlandia, Niemcy, Japonia, Hong Kong, Norwegia, Anglia oraz Szwecja. Pod kątem wprowadzanych innowacji najlepszy wynik uzyskała Finlandia, następnie Szwecja, Izrael, Japonia, USA, Niemcy, Szwecja, Norwegia, Singapur i Chiny. Co ciekawe, Izrael (sytuujący się na trzecim miejscu pod kątem wprowadzania innowacji) oraz Chiny (dziesiąte miejsce w rankingu wprowadzanych innowacji) nie mieszczą się w pierwszej dziesiątce najbardziej konkurencyjnych gospodarek krajowych świata.

W 2005 roku OECD przeprowadziło badanie dotyczące analizy sytuacji skupisk przedsiębiorstw wybranych krajów Unii Europejskiej (Słowenia, Słowacja, Węgry, Czechy, Polska). W Słowenii klastering miał swój początek w latach 90. XX wieku. W celu kreowania gospodarki opartej na powiązaniach sieciowych przeznaczono znaczne środki finansowe na wsparcie nowej idei. Problemem, z jakim borykają się grona w Słowacji, jest brak zaufania pomiędzy uczestnikami klastra z grupy MŚP a dużymi przedsiębiorcami. Ciekawe wnioski dotyczą analizy sytuacji rozwoju klasteringu na Słowacji, gdzie w wyniku przeprowadzonej analizy okazało się, że w kraju, pomimo zaleceń ze strony organizacji rządowych nie stosuje się polityki klastrowej. Dla odmiany

Węgry odniosły duży sukces w transformacji gospodarki, wykorzystując przy tym swoje położenie geograficzne. Widoczna jest zależność, że klastry oparte na kapitale krajowym wyłaniają się powoli, podczas gdy napędzanie gospodarki klastrowej występuje głównie przez inwestycje zagraniczne. W Republice Czeskiej mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa zaczynają tworzyć struktury klastrowe, wykorzystując przy tym model oddolny i starają się przeciwstawić swoimi działaniami konkurencji dużych przedsiębiorstw. Autorzy wskazują na duży potencjał współpracy transgranicznej, szczególnie w dziedzinie motoryzacyjnej w Europie Środkowej z centrum właśnie w Republice Czeskiej. Raport OECD wykazuje na zapoczątkowanie w Polsce regionalnych systemów innowacyjnych wykazujących podobieństwa do struktur klastrowych, szczególnie w sektorze zaawansowanych technologii. Jednak raport przeprowadzony w 2006 roku wskazuje na brak widocznych działań promujących klastering [OECD 2005: 3–8].

Od roku 2006 sytuacja w Polsce uległa znacznym zmianom. Idea klasteringu aktualnie jest rozpowszechniana, wspierana (nie tylko finansowo), a przedsiębiorstwa (szczególnie z sektora MŚP) są zachęcane do tworzenia oraz uczestnictwa w strukturach klastrowych. Kiedy klastering zaczął rozwijać się intensywniej, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, która jest „patronem” idei gron, rozpoczęła badania mające na celu obrazowanie sytuacji sieciowania w Polsce. Tym samym w roku 2010 ukazał się pierwszy raport z badań: Benchmarking klastrów w Polsce. Edycja benchmarkingów odbywa się co dwa lata. Kolejny pojawił się w roku 2012 i ostatni w 2014 roku. Raport wyszczególnia najlepiej rozwijające się grona, wskazując na dobre praktyki, jakimi posługują się podmioty przynależące do badanych klastrów. Przykładowo wyróżnione zostały grona:

- Klaster LifeScience Kraków,
- Podkarpackie Powiązanie Kooperacyjne – Klaster Lotnictwa Lekkiego i Ultralekkiego,
- Klaster info,
- Wschodni Klaster Budowlany,
- Klaster Leszczyńskie Smaki,
- Wschodni Klaster ITC,
- Stowarzyszenie Klaster ITC Pomorza Zachodniego,
- Bydgoski Klaster Przemysłowy,
- Dolnośląski Klaster Energii Odnawialnej.

Przedstawienie stosowanych dobrych praktyk w klastrze jest dowodem na to, że w Polsce są klastry, które funkcjonują niemalże wzorcowo. Nawiązują współpracę z uczelniami wyższymi, inwestują w prace B+R, stosują rozwiązania zmniejszające ponoszone koszty w ramach kooperacji, co świadczy o ich innowacyjności. Przykładowo Bydgoski Klaster Przemysłowy podejmuje działania mające na celu podniesienie poziomu innowacyjności członków przynależących do grona. Klaster Obróbki Metali kładzie nacisk na wymianę kompetencji technologicznych między przedsiębiorstwami oraz organizuje wizyty studyjne w przedsiębiorstwach. Wschodni Klaster ICT kreuje wizerunek nowoczesnego oraz innowacyjnego klastra podczas lokalnych wydarzeń skierowanych do odbiorców masowych. Grono Leszczyńskie Smaki buduje silną markę oraz rozpoznawalność logo.

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości koordynuje działanie pod nazwą Mapa Klastrow PARP, którego celem jest dostarczenie informacji o klastrach funkcjonujących w Polsce. Zgłoszenia do projektu dokonują koordynatorzy grona, zatem na mapie znajdują się jedynie klustry, które same wyraziły inicjatywę uczestnictwa. Pod koniec pierwszego kwartału 2014 roku na mapie widniały 144 klustry.

Rys. 1. Mapa klastrow w Polsce

Źródło: <http://www.pi.gov.pl/PARP/data/klastry/> [dostęp: 16.11.2015 r.]

Ogólne wnioski z przeprowadzonych badań ukazują pozytywne oddziaływanie klasteringu na poprawę innowacyjności oraz poziomu konkurencyjności podmiotów. Niemniej jednak istnieje wiele przesłanek pozwalających stwierdzić, że sytuacja nie jest aż tak dobra, jak zostało to ukazane w raportach. Wpływa na to choćby fakt, że grupa poddana badaniom to grona najlepiej funkcjonujące w kraju, które pozyskały najwięcej środków finansowych na wspieranie działalności oraz są kojarzone z mediów. Taki dobór grupy badawczej ilustruje sytuację jedynie najlepiej prosperujących klastrow w Polsce.

Zakończenie

W czasach tak intensywnie postępującej globalizacji, kiedy mikro-, małe i średnie firmy muszą dotrzymać kroku nieustannie rosnącej konkurencji międzynarodowej, klustry pełnią ważną rolę we wspieraniu konkurencyjności przedsiębiorstw przez zwiększanie produktywności, innowacyjności, a także przez przyczynianie się do zwiększenia liczby nowo powstających firm.

Obecność firm z sektora MŚP na rynkach międzynarodowych świadczy o akceptacji ich produktów, więc również o ich konkurencyjności międzynarodowej. Jest to wyzwanie, które często wiąże się z pokonywaniem barier i ograniczeń, takich jak możliwości finansowe czy zasoby wiedzy. Małe i średnie przedsiębiorstwa, chcąc zaistnieć na rynku międzynarodowym, są zmuszone do ciągłego ulepszania oferowanych produktów bądź usług. Inwestowanie w innowacje daje im taką możliwość.

Światowe doświadczenia ukazują ważną rolę powiązań łączących firmy z innymi podmiotami w generowaniu innowacji. W krajach wysoko rozwiniętych, takich jak Szwecja czy nasz bliski sąsiad Niemcy, klastry mają bardzo duże znaczenie dla gospodarki kraju. Sieci współpracy osiągają wysoki poziom konkurencyjności. W większości ich członkami są podmioty ze strefy małych i średnich przedsiębiorstw, choć istnieją też grona, które skupiają w swojej strukturze również duże firmy.

Wzrost aktywności innowacyjnej przedsiębiorstw sektora MŚP jest głównym czynnikiem eskalującym poziom ich konkurencyjności. Zidentyfikowanie czynników determinujących powstawanie innowacji w mikro-, małych i średnich przedsiębiorstwach stanowi podstawę do opracowania polityki wobec tego sektora. Jedną z możliwych opcji jest polityka klastrowa. Przegląd wybranych źródeł teoretycznych z zakresu pojęć konkurencyjności, innowacyjności oraz sektora MŚP, jak również analiza wyników badań polskich oraz zagranicznych autorów ze świata nauki pozwala na pozytywne ustosunkowanie się do postawionej hipotezy. Współpraca w gronie klastra może przyczynić się do poprawy konkurencyjności jego podmiotów przy spełnieniu pryncypialnych założeń. Tyczą się one odpowiedniego funkcjonowania grona oraz spełnienia zasadniczej kwestii zakładającej nastawienie się grona na politykę proinnowacyjną. Odpowiednim staje się twierdzenie P.F. Duckera, który doszedł do wniosku, że przedsiębiorstwo, które nie potrafi tworzyć innowacji – ginie.

Jako że funkcjonowanie klastrów jest procesem długofalowym, wymaga spełnienia wielu warunków, aby uczestnictwo w gronie przynosiło efekty i korzyści dla przedsiębiorstw. W obecnych czasach, kiedy gospodarki krajowe wspierają politykę klastrową nie tylko finansowo, ale także organizacyjnie, warto przeanalizować sytuację oraz możliwości i przypuszczalne korzyści podmiotu z przystąpienia do grona i podjąć odpowiednie działania.

Bibliografia

- Acs Z.J., Audretsch D.B., 1990, *Innovation and Small Firms*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Baldwing W.L., Scott J., 1987, *Market Structure and Technological Change*, Harwood Academic Publishers, Swiderland and New York.
- Cyrson E., 2000, *Kompendium wiedzy o gospodarce*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Francik A., Poczowski A., 1991, *Procesy innowacyjne*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Gonzales A., Jimenez J.J., Saez F.J., 1997, *SME's Innovative Behaviour: An Empirical Study*, Internal of the University of Castilla–La Mancha, Albacete, Spain.
- Gorynia M. (red.), 2002, *Luka konkurencyjna na poziomie przedsiębiorstwa a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań.
- Gostowska-Dźwig S., Kowalczyk M., 2015, *Wybrane aspekty konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa.

- Hozer J., Markowicz I., 2002, *Małe firmy. Analizy i diagnozy*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Ketels C.H.M., 2005, *The development of the cluster concept – present experiences and furtherdevelopments*, paper prepared for NRW conference on clusters, Duisburg, Germany.
- Lapiński J., 2014, *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2012–2013*.
- Majewski R., Kucharski M., 2005, *Sytuacja konkurencyjna polskiego sektora małych i średnich przedsiębiorstw po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, Uniwersytet Wrocławski, NKE, Wrocław.
- Mytalka L., Farinelli F., 2000, *Local Clusters, Innovation Systems and Sustained Competitiveness*, The United Nations University, Institute for New Technologies, Rio de Janeiro.
- OECD, 2005, *Business Clusters: Promoting Enterprise in Central and Eastern Europe*
- OECD, 1996, *Globalisation and Competitiveness: Relevant Indicators*, STI Working Papers , no 16/1996, Paris.
- Porter, M.E., 2001, *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa.
- Stankiewicz M.J., 2002, *Konkurencyjność przedsiębiorstw. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, TNOiK „Dom Organizatora” , Toruń.
- Świadek A., 2013, *Lokalizacja konkurenta a aktywność innowacyjna peryferyjnych systemów przemysłowych w Polsce*, „Ekonomia i Prawo”, red. B. Polszakiewicz, J. Boehlke, t. XII, nr 3/2013.
- Wiratmo M.M., Wibawa F., 1996, *Creating Entrepreneur Thought Technological Innovation*, Conference Proceedings of United States Association for Small Business and Entrepreneurship, 10th Annual National Conference- Atlanta, Georgia, vol. VI, January 12–14.
- <http://www.oecd.org/czech/35136926.pdf> [12.11.2015 r.]
- <http://www.pi.gov.pl/PARP/data/klastry/> [16.11.2015 r.]

Clusters as a tool to improve the competitiveness of the SME sector

Abstract

The aim of the publication is to show the impact of clusters on the competitiveness of the SME sector. The analysis was based both on theoretical sources and selected research results. The analysis confirmed the hypothesis that defines clusters as a means towards improving the competitiveness of enterprises, assuming the application of innovation policies by the group.

Key words: innovation, competitiveness, SMEs, clusters